

Συμπαντικά στοιχεία στον Ορφισμό

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Γράμματα

<https://epopteia.gr/4175/sybanktika-stichia-ston-orfismo/>

Το περιεχόμενο των ορφικών ύμνων[1] είναι δισυπόστατον: τα φυσικά, κοσμογονικά στοιχεία διατηρούν ταυτοχρόνως και τον ανθρωπομορφισμό τους. Ακόμη και οι θεότητες διαθέτουν συμπαντικό χαρακτήρα, όπως η Ήρα που συμβολίζει τον αέρα, «όταν με σφυριξιές αγέρινες τρεμοσιέται προς το ρεύμα», συμπαντικός ο Παν, γιατί σε αυτόν «έχει στηριχθεί το απέραντο έδαφος της γης και υπακούει το βαθύρροο νερό του ακαταπόνητου πόντου και ο Ωκεανός που περιελίσσει μέσα σε ύδατα την γη», ο Ήφαιστος του οποίου τα μέλη είναι τα άστρα, ο αιθέρας, ο ήλιος, η σελήνη, που φωτίζουν την γη, και ο Ζευς, ο Κεραύνιος, Βρονταίος και Αστραπαίος.

Ο ορφικός ύμνος της Νύκτας αναφέρει τις ποικίλες ιδιότητές της: είναι μελανόστιλπη, αστρόφεγγη, φιλάγρυπη, μητέρα των ονείρων, ιππεύτρια και λυσιμέριμη, γήινη και ουρανία. Και για την ορφική θεολογία η Νυξ είναι η μητέρα ή η κόρη του

ασημένιου αυγού. Η ορφική νύχτα τότε που υπήρχε μόνον το Χάος γεννά ολομόναχη ένα αυγό. Με την συμπλήρωση του καιρού το αυγό σπάει, εκρήγνυται (σαν την έκρηξη του Μπινγκ Μπανγκ) κι από μέσα του ξεπετιέται ο Έρως, ο Φάνης ή Ηρικεπαίος ή Πρωτόγονος (πρωτογέννητος) στολισμένος με χρυσά φτερά. Σε αυτήν την εκδοχή η Νύχτα υπήρξε η μητέρα του αυγού.[2]

Λένε πως στην αρχή υπήρχε μόνον ο Χρόνος, κι από εκεί το Χάος και η Νύχτα που κάλυπτε τα πάντα.[3] Ο Χρόνος έφτιαξε στον θεϊκό Αιθέρα ένα αυγό, ώον αργύφειον, που έλαμπε σαν άργυρος. Κι όταν το αυγό έσκασε σαν συμπαντική έκρηξη, βγήκε ο Φάνης που ονομαζόταν έτσι, διότι φάνηκε πρώτος στον αιθέρα. Ήταν θήλυς και πατήρ, είχε τέσσερα μάτια που κοιτούσαν παντού και με τα ολόχρυσά φτερά του πήγαινε προς κάθε κατεύθυνση. Λεγόταν επίσης Έρως, Ηρικεπαίος και Πρωτόγονος. Ο Φάνης ήταν το κλειδί του νου και η Νύχτα η εκλεκτή του θυγατέρα. Δημιουργός του κόσμου υπήρξε ο Φάνης και η Νύχτα βοηθός του. Κι αυτός της έδωσε το σκήπτρον της βασιλικής εξουσίας και το χάρισμα της προφητείας.

Μέχρι και στα χρόνια του περιηγητή Πausανία υπήρχε το μαντείο της Νύχτας. Ο ορφικός ύμνος του Ουρανού, κι αυτός κοσμογονικός, τον αναφέρει ως «πάντων αρχή και πάντων τέλος» να περιστρέφεται ως σφαίρα και να οδεύει με περιδινήσεις σβούρας, ουράνιος και γήινος φύλακας. Ο Αιθήρ είναι μέρος των άστρων, της σελήνης, του ηλίου και έναυσμα ζωής για όλα τα ζωντανά. Ο ύμνος των Άστρων τα περιγράφει ως κυκλοπεριστρεφόμενα, διάπυρα, φωταυγή και μοιραία, διότι είναι προάγγελοι κάθε μοίρας. Με παρόμοιας φύσης κοσμογονικά επίθετα υμνούνται επίσης ο Ήλιος, η Σελήνη, η Φύσις κ.ά.

Ο Ορφεύς υπήρξε ο πρώτος θεολόγος. Ήταν ποιητής και μουσικός. Ένας θεολόγος με μαγική λύρα. Σε πολλές αγγειογραφίες, ιδίως της Κάτω Ιταλίας, απεικονίζονται σκηνές από την ζωή του. Σκηνογραφία του κάτω κόσμου: το ανάκτορον του Άδου σε σχήμα

ναΐσκου, ο Πλούτων ένθρονος και κοντά του όρθια η Περσεφόνη με πολύπτυχον ένδυμα και τιάρα στο κεφάλι. Από δεξιά της πλησιάζει ο Ορφεύς κρούοντας την λύρα του· αλλού στο ίδιο ναόσχημον ανάκτορον ένθρονη η Περσεφόνη και δίπλα της όρθιοι ο Πλούτων και η δαδοφόρος Εκάτη· από δεξιά πάλι ο Ορφεύς με την λύρα του. Βρίσκεται στον Άδη αναζητώντας την αγαπημένη του Ευρυδίκη. Σε άλλη αγγειογραφία, ο Ορφεύς καθήμενος σε βράχο παίζει την λύρα του. Είναι ντυμένος με ελληνική ενδυμασία και φέρει δάφνινο στεφάνι στην κεφαλή. Γυρω του άγριοι θράκες με βαρβαρικά ενδύματα τον ακούνε συνεπαρμένοι. Ο Φιλόστρατος[4] στις Εικόνες περιγράφει θηρία και πτηνά (ανάμεσά τους κι ο αετός του Διός) να ακούνε μαγεμένα το τραγούδι του. Πασίγνωστη η ιστορία του Ορφέως και της Ευρυδίκης. Ο έρωτάς τους, ο θάνατος της νύμφης από δάγκωμα ερπετού και ο θρήνος: κλαίνε οι Δρυάδες φίλες της, το Παγγαίον όρος, οι ράχες της Ροδόπης, η Γη και ο Έβρος ποταμός. Ο Ορφεύς θρηνεί ολομόναχος στην ακρογιαλιά παίζοντας την λύρα του. Κι ύστερα κατέβηκε από το Ταΐναρον, για να φθάσει στα δώματα του Άδου, ζωντανός αυτός να εκλιπαρήσει το υποχθόνιον ζεύγος.

Εκεί κρούει την λύρα και τραγουδά, ακούνε οι ψυχές και κλαίνε, όλα μένουν άφωνα κι ακίνητα σαν μαγεμένα. Ο Τάνταλος δεν κυνηγά το ρέον ύδωρ, σταμάτησε ο τροχός του Ιξίονος, οι γύπες δεν τρώνε το συκώτι του Τιτυού, οι Δαναΐδες άφησαν το τρύπιο τους πιθάρι κι ο Σίσυφος δεν σηκώνει τον βράχο, αλλά κάθεσαι πάνω του να ξαποστάσει. Η μαγική μουσική του Ορφέως επιδρά στην αιώνια και ακατάπαυστη τιμωρία, ενώ οι μεγάλοι τιμωρημένοι αναπαύονται για λίγο. Ο Ορφεύς παίρνει την αγαπημένη του, αλλά στον δρόμο για το φως του πάνω κόσμου ξεχνά από λαχτάρα και έρωτα την υπόσχεσή του στον Πλούτωνα, στρέφει το κεφάλι να την δει και η κίνησή του καταδικάζει την Ευρυδίκη στον θάνατο για δεύτερη και οριστική φορά. Όμως και το τέλος του ήταν φρικτόν, όπως και του θεού Διονύσου. Ο διαμελισμός! Ο μουσικός διαμελίζεται από την μανία των Μαινάδων. Το σώμα παραμένει ακέφαλον, ενώ το κεφάλι του μαζί με την λύρα έπλεαν από τον ποταμό Έβρο στον Μέλανα κόλπο.

Αναφέρεται πως η κεφαλή έψαλλε έναν θρήνο για τον θάνατό του και η λύρα συνόδευε το τραγούδι με τους ήχους που σχημάτιζαν οι πνοές του ανέμου πάνω στις χορδές.

Ο Ορφεύς υπήρξε ο πρώτος θεολόγος. Ήταν ποιητής και μουσικός. Ένας θεολόγος με μαγική λύρα.

Το κοσμογονικό τραγούδι του Ορφέως.

Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος στα Αργοναυτικά του δίνει αυτή την μοναδική είδηση και περιγραφή. Στην Αργώ ο Ιάσων ήταν θλιμμένος, η φιλονικία των αργοναυτών Ίδονος και Ίδα θέριευε και τότε ο Ορφεύς, υιός της μούσας Καλλιόπης και του θρακός Οιάγρου –κατά τον συγγραφέα– πήρε την λύρα του. Ο Πίνδαρος όμως επιμένει, αναφερόμενος στην Αργοναυτική εκστρατεία, πως ο Ορφεύς ήταν από την γενιά του Απόλλωνος και πατέρας των τραγουδιών (Πινδάρου Πυθιόνικος Δ. 176).

Το τραγούδι του Ορφέως[5] δεν ήταν σύνηθες· ήταν συμπαντικόν, μία ποιητική κοσμογονία. Ιστορούσε με υπόκρουση την λύρα του τον αποχωρισμό των φυσικών στοιχείων, που αρχικώς όλα ήταν ένα μείγμα, αλλά χωρίστηκαν από το ολέθριον νείκος, την ολέθρια φιλονεικία. Έτσι δημιουργήθηκε η θάλασσα, η γη και τα επουράνια. Κι έκτοτε σημάδια σταθερά στον ουρανό ήταν οι δρόμοι του ήλιου, της σελήνης και των άστρων. Περιέγραφε την δημιουργία των βουνών, των ποταμών με τις Νύμφες τους, των ερπετών και όλων των δημιουργημάτων. Έλεγε πως στην αρχή βασίλευαν ο Οφίων και η Ωκεανίδα Ευρυνόμη στις κορυφές του χιονοσκεπέαστου Ολύμπου, αλλά ο Κρόνος και η Ρέα τούς άρπαξαν την εξουσία και τους έριξαν στα κύματα του Ωκεανού. Κι ανέφερε τον Δία, όταν ήταν νήπιο μες στο σπήλαιον, προτού να του χαρίσουν οι Κύκλωπες τα αστραπόβροντα και τον κεραυνό. Με αυτόν τον οπλισμόν έγινε παντοδύναμος. Κι όσο ο Ορφεύς έπαιζε την λύρα του, οι Αργοναύτες άκουγαν μαγεμένοι. Η Αργώ ταξίδευε

και τα κουπιά της χτυπούσαν με τον ρυθμό, που κρατούσε η λύρα του Ορφέως.[6]

Αυτά όμως που βεβαιώνουν και το αστρικόν μέρος του ανθρώπου είναι τα χρυσά ελάσματα του 4ου και 3ου π.Χ. αι., που βρέθηκαν στην Ελεύθερνα Κρήτης, στους θουρίους κ.α. και εκτίθενται στο Βρετανικόν Μουσείον, στο Αρχαιολογικόν της Αθήνας, στο Μουσείον της Νεάπολης. Πάνω σε λεπτές χρυσές πλάκες ήταν γραμμένοι στίχοι με στερεότυπη ερωτο-απόκριση, δίπλα σε σκελετούς. Ήταν ορφικές[7] οδηγίες για το ταξίδι του νεκρού στον κάτω κόσμο, καθώς και μαρτυρίες για την μέλλουσα ζωή. Οι στίχοι που διασώθηκαν στις ορφικές πινακίδες κρύβουν θαυμάσια τμήματα της ορφικής θεολογίας. Οι φρουροί που στέκουν μπροστά στην λίμνη της Μνημοσύνης ρωτούν τον νεκρό, κι εκείνος πρέπει να απαντήσει: «Γης παίς ειμί και Ουρανού αστερόεντος, αυτάρ εμοί γένος ουράνιον· τόδε δ' ίστε και αυτοί» (Είμαι παιδί της γης και του αστέρινου ουρανού, το γένος μου είναι ουράνιον· αυτό το ξέρετε κι εσείς) και σε άλλο έλασμα από την Ελεύθερνα: «τις δ' εσί; πω δ' εσί; – Γας υιός ημί και Ωρανώ αστερόνετος» (Ποιος είσαι; πόθεν είσαι; – Είμαι υιός της Γης και του αστέρινου Ουρανού).

Αλλά το αυθεντικότερον συμπαντικόν είναι η ίδια η Σελήνη. Τα αποσπάσματα στο βιβλίον του Θ. Κερν *Orphicorum fragmenta* αναφέρουν:

91. «γη μεν γαρ αιθερία η σελήνη· τούτο μεν ουν και ο θεολόγος είρηκε σαφώς· μήσατο τ' άλλην γαίαν απείριτον, ην τε σελήνην/αθάνατοι κλήζουσιν, επιχθόνιοι δε τε μήνην,/ η πολλ' ούρε' έχει, πολλ' άστεα, πολλά μέλεθρα» (σκέφτηκε άλλη γη απέραντη, που σελήνην/ αποκαλούν οι αθάνατοι, και οι επιχθόνιοι μήνην/ η οποία έχει πολλά όρη, πολλά άστεα και πολλά μέγαρα). Επίσης, 93. «και γαρ ουρανίαν γην την σελήνην Ορφεύς προσηγόρευε» (διότι ο Ορφεύς απεκάλεσε την σελήνην ουρανία γη).

ΥΓ. Βεβαίως, στο παρόν άρθρον αναφέρονται λίγα στοιχεία από τον απέραντον και θαυμάσιον κόσμον του Ορφισμού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Ορφικοί ύμνοι, μτφρ. Δ.Π. Παπαδίτσας – Ελένη Λαδιά, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997

[2] Ελένης Λαδιά, Θεών και ανθρώπων συναντήσεις, Αφηγήματα, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003

[3] Αυτόθι.

[4] Φιλοστράτου, Εικόνες, μτφρ. φιλολογική ομάς Κάκτου, εκδ. Κάκτος, 1995

[5] Απολλωνίου Ροδίου, Αργοναυτικά, μτφρ. Αναστάσιος Δ. Βολτής, εκδ. Καρδαμίτσα, 1988

[6] Ελένης Λαδιά, Θεών και ανθρώπων συναντήσεις, Αφηγήματα, εκδ. βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003

[7] Ελένης Λαδιά, Τα ψυχομαντεία και ο υποχθόνιος κόσμος των Ελλήνων, εκδ. Gema, 2006

Εικόνα: Ροντέν,

Ορφέας και Ευριδίκη